

SZÍNHÁZ

Gyulai esték

Van-e ma nálunk színházi holtsezon, valóságos nyári szünet? Ha végigtekintünk az utcák plakátsorán, a műsorfüzetek lapjain, már nem nevezhetjük uborkaszezonnak az idei színházi nyarat. A Margitszigettől Szegedig, Egertől Gyuláig villannak föl a reflektorok fényei, látni vágyó nézőket csalogatva esténként. Ha be is kucorgunk e nyáresti fények sugarába, meggyőződhetünk: valódi színházat látunk a csillogos kárpit alatt. Nem olcsó mulattatás, könnyű nyári bolondozás történik itt, hanem az évezredes játék szabályai szerinti *embertalálkozó*: az írásával, beszédével és hallgatásával alkotó ember találkozása, együtt gondolkozása.

A gyulai várszínház előadásai régóta többet jelentenek helyi érdekességnél. Néhány éve pedig a „figyelmet érdemlő kezdeményezés” országos jelentőségű, fontos kulturális eseményünké nőtt. Idén minden bizonnyal főnállásának legjelentősebb évadját könyvelheti el: eredeti drámát írt ide *Keresztury Dezső*, s ugyancsak a gyulai vár parányi udvarán örvendhettünk és tapsolhattunk *Illyés Gyula* legújabb művének. Születő magyar drámák patrónusa lett Gyula, további új művek életrehívásának, így egész kultúránk gazdagításának jó mecénása. Amit vállalt: ijesztően szép földadat.

KERESZTURY DEZSŐ: NEHÉZ MÉLTÓSÁG

Az idei első ősbemutató a költő és hadvezér Zrínyi Miklóst idézte a várudvarra, szép történelmi tanúságtételre. Fontos a két szó emlegetése: költő és hadvezér. *Keresztury* művének legnagyobb értékét csak akkor fedhetjük föl, ha vizsgálódásunk középpontjába — a szerzót követve — mi is a főhóst, Zrínyi Miklóst állítjuk. Nem az illusztratív történelmi drámákból ismert közhelyfigura ő. Ha az lenne, valóban nevetséges lehetne a végkifejlet, a meglepő és nagyszerű írói ötlet: Zrínyi nem orgyilkos áldozata; nem véletlen baleset, hanem a „meghívott halál” végzett vele. Ő maga tervezte meggyilkoltatásának körülményeit, adott parancsot szolgájának, hogy gondoskodjék: tökéletes legyen a „történelmi bűntény”. Egy páncélját-kardját csörgető, üres pátosszal káráló, méginkább hörgő, árnyakat öldöső Zrínyi menthetetlenül hamis maradna ebben a helyzetben. Nem így a *Keresztury*-dráma hőse. Tudjuk, a költő és hadvezér (és tudós) Zrínyi Miklós kora egyik legműveltebb embere volt. Az itáliai kultúrán nevelkedett költő, a tapasztalatait-tanulmányait összegező, hőseinek példájára tekintő katona messze látott Csáktornyából. Török áfium és császári rablás ellen egyként védeni akarta a hazát, a népet. Igen, a népet, akinek fiait az Udvar és a Porta egyaránt megrabolni, megölni való senkinek tartotta. Azt sem mondhatjuk, hogy Zrínyi nagyra menendő koncepció nélkül, a portyázó, néhány törököt levágó, vakmerő katona módján akart háborút indítani a meggyengült török ellen. Tudta, hogy a császáriakra nem számíthat; érezte, hogy azok őt a töröknél is veszedelmesebb ellenségnek tartják. Ezért keresett kapcsolatot a mainzi választó fejedelemmel. Majd amikor Montecuccoli mégis megindult, ám harcba nem szállva

ravasz türelemmel végigvárta Új-Zrínyi várának lerombolását, Zrínyi Miklós tervei egy csapásra megsemmisültek. A szentgotthárdi csata és a megalázó vasvári béke mar csak a pecsét lehetett a költő és hadvezér sorsán.

Így, e történeti háttér fölrajzolásával bizonyítja az író Keresztury Dezső az önkéntes halál hipotézisét. Így és csakis így hihető a mindenfelől bezárt hős végzetes lépése. Főhős, szoktuk írni, itt elegendő lenne csupán egyetlen hőst emlegetni. A Zrínyi körül megforduló figurák — úgy tetszik, tudatosan — súlytalanabbak, majd-hogynem fölösleges is egyikük-másikuk. Hiszen a dráma valójában nem a szemünk előtt játszódik, hanem a hősből, s az általa ismert-alakított, majd formálhatatlanná lett történelemben. Az írói remekelés itt, illetve a páratlanul gazdag, de soha nem túlzó archaizálással terhelt nyelvben van. Veretes ez a színpadi nyelv a szó legjobb értelmében. Annyira régies csak, amennyit a korfestés megkíván, de annyira korszerű és hajlékony, képeket villogtatón lírai, majd megdöbbentően pontos, ahogyan a magyar nyelvvel csak a tudós és költő Keresztury Dezső tud bánni.

Marton Endre láthatóan elfogadta az írói elképzelést: érthetően és teljesen indokoltan Zrínyi arcára, mozdulataira, szavaira, lelkére irányította minden figyelmünket. A helyszín változását fényvel jelző, minden fölösleges hókusz-pókuszról tartózkodó rendezői eljárás soha nem nehezítette, mindig segítette a megértést — a színházban ritkábban megforduló néző számára is. A közös elgondolást segítette a nagyszerű szereposztás. A gyulai előadást látva nehezen tud az ember más Zrínyit elképzelni e dráma tartóoszlopául, mint az itt remekelt *Sinkovits Imrét*. Színjátzásunk egyik legnagyobb tehetségű alakja, a sokoldalúan képzett jelentős színművész valóban vállán tartotta-hordozta, szépen szóló szavával kimondta, lelkéből szétsugározta az író álmát, Zrínyi drámáját. A kisebb szerepekben (hiszen az övén kívül mind-egyik az) *Gombos Kati, Kálmán György, Bicskey Károly* és — a hálás szerepben mértéktartásával, szép szövegmondásával kitűnt — *Tyll Attila* tetszett.

ILLYÉS GYULA: DÁNIEL AZ ÖVÉI KÖZÖTT

Vidám, egészséges, szép leányra mondják: jókedvében teremtette az Isten. Legszívesebben ezt mondaná az ember az új Illyés-darabról, de amint a mondatot félig megfogalmazza, máris elbizonytalanodik. Ahogyan a műfaji megjelölést olvasva („eredendő magyar komédia”) felhőtlen játékra, a legnemesebb értelmű szórakoztató vígjátékot várva beül az ember a gyulai előadásra, s kevés idő múltán röstellkedve inti magát: hogyan is gondolhatta! Mert ez a komédia nem komédia. Mulatságosabb ugyan, mint sok más, ebbe a műfajba sorolt darab, ám mélyebben szántó írói gondolatokat hordoz, mint sok „komoly” dráma. Nevetni, kacagni tudunk vidám és pajzán jelenetein, a szavakkal buzogó rengeteg játékos nyelvi ötleten, ám a nevetés kevés idő múltán az arcunkra merevedik, már-már vigyorgunk, mert rádöbbenünk: *magunkon nevetünk!* Van-e, lehet-e ennél gyógyítóbb, okítóbb, hasznosabb nevetés? Illyés Gyulát ezúttal a gyulaiak fölkérése és Czímer József biztatása „hajszolta” a darabírásba, amint a műsorfüzetbe jegyzett soraiból tudjuk. Távolról sem jelenti azonban mindez, hogy a mű akár egyetlen mondata árulkodna valami alkalmi jellegről. Annyiban igen, hogy alkalmat kínált élő klasszikusunknak ebben a műfajban ismét remekművel előállnia. Mert annyi máris látszik (noha a szöveget még nem olvashattuk), hogy a darab az életmű fontos része. Maga az író vallja: „Ritkán tudtam így magamról beszélni, mint e vígjáték hőségnek, a világot járt ifjú sárréti prédikátornak a nyelvével.” S valóban: az ember olykor nem tud szabadulni a gondolattól: ő mondja, magáról mondja. De nem a maga mentségét mondja, hanem ezúttal is mindannyiunk bűneit és mentségét sorolja. A történelmi idők hithűsége a néphez való hűséggel egyenlő. Erről a hűségről szól a darab akkor is, amikor látszólag egy szerelmi háromszög igazodik ki a drámaíró mérnöki asztalán, amikor Jeromos (az Angliából jött „após”) vagy Harold, az építész szembesíti előítéleteit szomorú tapasztalataival, amelyet itt, az európai Ázsiában szerzett. Épül a katedrális — ezzel a hírral csalogatják haza a külhonban is nagyra menendő ifjút. Jöjjön, mert

neki épül, itt használja-működtesse hát fényes talentumát, itt dörögje el és nyomtassa ki szép és okos szavait. Jön velem Deborah, a jegybelije, de annak bátyja, a nagy terveket álmodó építész is: ha nem kezdték el még az építkezést, majd ő rajzol alapot, tervez falakat és tornyot. Világraszóló székesegyház emelkedik majd itt a nádas-ingoványos pusztán. Ezekiel uram, a minden időkből ismert ködevő nagy magyar ígér is aranyakat, építőanyagot, embert. Az ígéretek mind nagyszerű retorikával adatnak elő, éppen csak pénz, anyag és építő ember nem kerül. Paticsból készül tehát a templom, mint bármelyik ől vagy jobbágyház, de ennek avatására is hiába készülnek: grófjuk időközben pápista lett, az ő hitét kell követnie minden alattvalónak. Dániel — s vele Deborah, Nádi Péter és Bori — mégis marad, nem fut a csalódottakkal Angliába. Monológja, amelyet ekkor hallunk, a dráma csúcspontja, évszázadokra menő bajaink egy csokrárt rakja elének a szent céljaiért, népe szolgálatáért mindent — még a kétszínűség vádját is — vállaló tiszta férfi. Boldogan marad, a többiek boldogan távoznak. Happy end mégis? Vigjáték, komédia mégis?

Talán vigjáték. A néző mégsem kacarászva, poénokat ismételve, megkönnyebbült lélekkel távozik a várudarról. Töprengésekkel, felbolygatott gondokkal inkább. Gondolkodva tehát. Valahol itt lehet a remekmű titka.

Sík Ferenc jobban ismeri már a gyulai várat, mint egykori kapitányai. Az ő rendezéseiben valóban „játszik a vár” is. Ennyire pontosan koreografált statisztériamozgatást, nagyvonalúan tökéletes ritmust, az ötletekkel mértéktartóan fűszerezett rendezést azonban tőle is aligha láttunk még Gyulán. Ismeri persze Illyés Gyula világát is, szolgálta tehát hűségesen az illyési gondolatot, a humort és filozófiát azzal a tisztelettel, amely ebben az esetben ironák és műnek mindenképp kijár. (A rendező asszisztense *Szegvári Menyhért* volt.)

Külön dicséret illeti a nagyszerű szereposztást. *Csíkos Gábor* Dánielje a művész alkatú, szent hitű prédikátort éppúgy megmutatta, mint a benne feszülő konok, parasztot és annak romolhatatlan hűségét. Bizonyítani tudta, hogy Dániel bizonyos „taktikázása” mellett is tiszta és igaz maradt, a legnehezebb döntés idején mutatta föl nyilvánvalóan: érettetek, miattatok mentem sárba, de nézzétek, tiszta maradtam. *Csíkos Gábor* beért, nagyszerű színész lett. Úgyszólván hibátlan szövegmondása, káprázatos testi ügyessége technikailag is legjobb művészeink közé emeli. Méltó párja a Deborah-t játszó *Halász Judit*. Többször leírták, milyen kevés színésznőink között, aki ilyen széles skálán képes játszani, s akinek humora ennyire eredendően intellektuális és nem népszínművesen „bájos”. *Mensáros László* igazi „angol” humorral viselte Jeromos úr talárját és parókáját. Főlényes mesterségbeli tudás, jókedvű játék jellemezte. Akárcsak *Jordán Tamást* Harold szerepében. Jó bemutatkozás volt *Kánya Kata* Rebekája is. *Pákozdy János* visszatérő vendége Gyulának, úgyszólván állandó tagja ennek a nagyszerű nyári társulatnak. Jó alakításaira emlékszünk az előző évekből is. Itt most, Ezekiel szerepében minden korábbinál passzentesabban öltötte magára az eljátszandó figura ruháját. Őt látva-hallgatva-kacagva is többször magunkba szállhattunk: magunkon nevetünk. Az együttes szinte valamennyi tagja helytállt. Meg kell még emlékezni a kicsi és nagyobbacska lányok és fiúk karáról. Eredeti hangú, tiszta énekszavakkal kitűnően színesítették az estet. Külön kedves ötlet volt: lobogó gyertyáikkal a vár előtt állva búcsúztatták előadás után a távozóközönséget.

ANNUS JÓZSEF